

Wyobrażenia u dziecka w nauce języka obcego, czyli jak wykorzystywać naturalną potrzebę fantazjowania, używania wyobraźni i kreatywności przez dziecko na lekcjach języka obcego

Joanna Jereczek-Lipińska

Uniwersytet Gdański

ORCID: 0000-0002-3347-235X

Emilia Paszek

Uniwersytet Gdański

ORCID: 0000-0003-2390-5470

Abstract

Children's imagination in foreign language learning

It is known for a long time that children have a rich imagination. This is why we cannot talk about teaching young learners without taking into this category into consideration. The paper aims to show how imagination influences the process of teaching/learning foreign languages. The first part will present the notion of imagination in a conceptual grid and introduce related concepts. It is essential to examine the stages of child development and pinpoint creativity's evolution. Furthermore, imagination is essential in learning. Right and left cerebral hemispheres are responsible for various activities of our brain. The integration of two cerebral hemispheres is crucial and there are methods which exercise this skill. Imagination has an enormous power but this power could be constructive or destructive. It is obvious that creativity builds and it is a sign of intelligence which should be stimulated exactly by activities which involve the pupils' imagination. On the other hand, creative people are often hypersensitive and children with rich imagination could be overwhelmed by

Joanna Jereczek-Lipińska, prof. UG, dr hab.; językoznawca, specjalista kwestii analizy dyskursywnej w języku (autorka publikacji o dyskursie politycznym Francji) i w dydaktyce języków obcych; publikacje dotyczą nauczania języków obcych ze szczególnym uwzględnieniem języka francuskiego jako obcego, w tym kwestie mechanizmów rozumienia i interpretacji w języku w perspektywie pojęć sensu i znaczenia; pełnione funkcje: dyrektor Instytutu Filologii Romańskiej, Kierownik Katedry Językoznawstwa i Dydaktyki.

joanna.jereczek-lipinska@ug.edu.pl

Emilia Paszek, mgr; absolwentka filologii romańskiej Uniwersytetu Gdańskiego, nauczyciel języka francuskiego i angielskiego w szkole podstawowej należącej do ogólnopolskiego programu „Budząca się szkoła”, lektorka języka francuskiego w Towarzystwie Przyjaźni Polsko-Francuskiej w Gdyni; obecnie studentka iberystyki na Uniwersytecie Gdańskim; do kręgu jej zainteresowań badawczych należą kreatywność i wyobrażenia w nauce i nauczaniu języka obcego, metody

their emotions. Furthermore, they are often distracted during lessons. There is also a phenomenon of 'fake fantasies' when an adult thinks that a child is using imagination but it is just an illusion. Additionally, a teacher's imagination is crucial in education. The authors will present an analysis of the questionnaire results concerning relations between the presence/absence of imagination and the interest of students during lessons. The last section of the article refers to the examples of activities which develop creativity in language skills.

Keywords: imagination, creativity, education, foreign languages, learning

aktywizujące, komunikacja werbalna i niewerbalna, coaching i tutoring.

latkowska.emilia@gmail.com

*Facta Ficta Journal
of Narrative, Theory & Media*

Mając na uwadze słowa, że „wyobraźnia, twórcza odwaga, ciekawość świata, poznawcza dociekliwość – są niezbędne w rozwoju dziecka, sterują jego życiem emocjonalno-intelektualnym, a więc i marzeniami” (Dymara 2010: 13) nie sposób jest mówić o nauce i nauczaniu języków obcych nie uwzględniając tych kategorii. Lekcje języka obcego to sytuacje, gdzie szczególnie istotne są wyżej wymienione cechy, a idąc dalej tym tropem możemy wysnuć tezę, że uczniowi pozbawionemu wyobraźni (potrzebnej, by zacząć nie tylko mówić, ale „myśleć” w danym języku), odwagi (która pomaga w wyzbyciu się lęku przed popełnieniem błędu), ciekawości świata (zainteresowaniem kulturą innego kraju, obyczajami, geografą, sztuką) i poznawczą dociekliwością (która stanowi dla ucznia motywację do pogłębiania wiedzy) trudno jest uczyć się języka obcego, dlatego tak dużym wyzwaniem dla nauczyciela jest stworzyć i utrzymać na lekcji atmosferę sprzyjającą wyobraźni i kreatywności.

Wyobraźnia u dzieci

Wyobraźnia to pojęcie abstrakcyjne, rozumiane wielorako, jednak zawsze niosące ze sobą pozytywne konotacje. Dowody na to znaleźć można w naszym języku.

Mądrość ludowa wielokrotnie zwracała uwagę na znaczenie wyobraźni dla samego zdrowia, a także równowagi i bogactwa jego życia wewnętrznego. W niektórych nowożytnych językach do dziś przetrwały określenia wyrażające współczucie dla osobnika bez wyobraźni jako dla kogoś ograniczonego, przeciętnego, smutnego, nieszczęśliwego, jakby odciętego od głębi swego życia i własnej duszy (Piasecka 2010: 116).

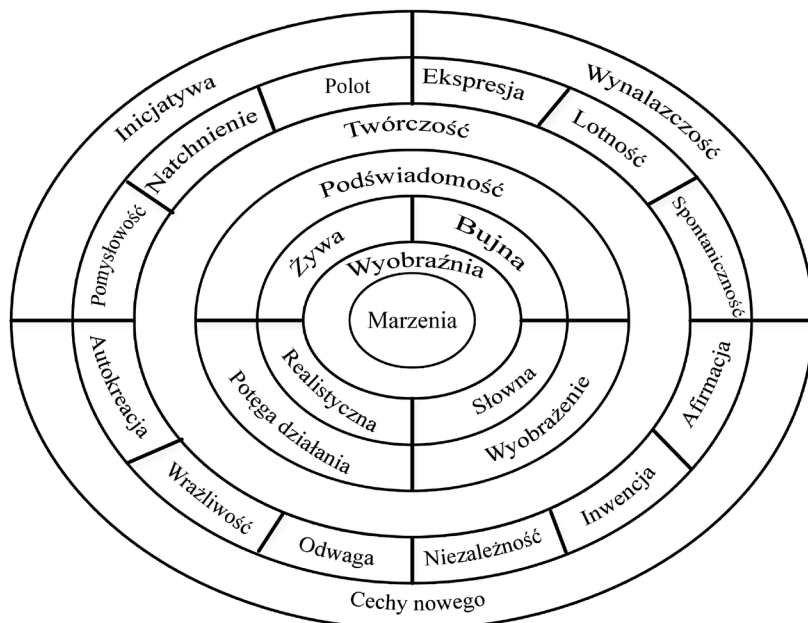
Jeśli pomyślimy o dziecku pozbawionym wyobraźni, to obraz dzieciństwa staje się jeszcze smutniejszy, ponieważ świat imaginacji jest elementem dzieciństwa. Bardzo często mówimy o dzieciach, że obdarzone są bujną wy-

obraźnią, co może tłumaczyć nawet niekiedy ich wybryki. Okres dzieciństwa jest bardzo ważnym momentem dla rozwoju i wzmocnienia wyobraźni lub dla jej eliminacji w zależności od stymulacji i percepcji inwencji i działań wspieranych w tym okresie.

Pojęcie wyobraźni

„Oznacza ona jakość, która ożywia i przenika wszelkie procesy. [...] Jest szeroka i hojna. [...] Tam, gdzie rzeczy stare i dobrze znane nabierają cech nowości, tam właśnie czynna jest wyobraźnia” (Dewey 1975: 17). Wyobraźnia to tworzenie nowych rzeczy, innowacyjność, ale również marzenia.

Wyobraźnia jest dyspozycją psychiczną, która pracuje bez przerwy. Podmiot często nie zdaje sobie sprawy z tego faktu. To właśnie wyobraźnia stanowi źródło jego marzeń sennych i marzeń na jawie, to ona podsuwa pod rozagę różne warianty rozwiązania danego problemu, to ona właśnie stanowi teren ucieczki od „szarego” życia (Górniewicz 1992: 9).

Ilustracja 1. Siatka pojęć

Źródło: Dymara 2010:187.

Siatka pojęć przedstawiona powyżej pomaga usytuować pojęcie wyobraźni. W centralnym punkcie obrazu znajdują się marzenia, wokół nich

właśnie wyobraźnia, która jest żywa (posiada wiele cech spontaniczności), bujna (przebogata, pełna), realistyczna (daje wytwory żywe, jakby wspomnienia autentyczne, rzeczy uchwytne, wiarygodne) i słowna (są to kombinacje słów, zwroty wzbudzające uczucia, tak zwana muzyka słów; Dymara 2010: 185). Wyobraźnię żywą i bujną łączy podświadomość, wyobraźnia realistyczna wiąże się z potęgą działania, a wyobraźnia słowna z wyobrażeniem. Wszystkie te pojęcia okala twórczość, a z twórczością wiążą się ekspresja, lotność, spontaniczność, pomysłowość, natchnienie, polot, autokreacja, wrażliwość, odwaga, niezależność, inwencja, afirmacja, a wraz z nimi inicjatywa, wynalazczość i cechy nowego.

Pojęcia pokrewne

Warto krótko zdefiniować pojęcia pokrewne wyobraźni, które znalazły swoje miejsce na siatce pojęć przytoczonej w poprzednim podrozdziale. Terminy te często są używane zamiennie z terminem wyobraźni, stanowią jej dopełnienie lub peryfrazę. Według wcześniej przytoczonej już autorki w pomysłowości możemy szukać nowych rozwiązań, natchnienie to nagły pomysł twórczy, polot rozumiany powinien być jako inwencja twórcza, ekspresja jest możliwa dzięki potrzebie wyrażania swoich przeżyć, myśli i uczuć, lotność to cecha bystrości i pojętności, w spontaniczności doszukiwać się możemy działania samorządnego, odruchowego, autokreacja to inaczej tworzenie aktów twórczych, wrażliwość jest cechą ludzi twórczych i jest to odkrywanie tego, co ukryte, pomijane, a jednocześnie bezcenne, odwaga jako przeciwieństwo strachu i niemocy, działanie mimo wszystko, na przekór, niezależność to samodzielność w tworzeniu, niepowtarzalność dzieł, inwencja, nazywana jest inaczej pomysłowością, wynalazczością, afirmacja to potwierdzenie i aprobowanie.

Etapy rozwoju wyobraźni u dziecka

Obserwacja rozwoju dziecka pozwala na uchwycenie i usytuowanie w czasie rodzajów aktywności twórczej, którą ono podejmuje. Ważnym wydarzeniem w życiu małego człowieka jest nauka mowy oraz dostrzeżenie znaczenia symboli.

Zabawa symboliczna pojawia się mniej więcej w tym samym czasie co mowa, ale niezależnie od niej, i odgrywa w myśleniu dzieci poważną rolę jako źródło indywidualnych wyobrażeń (poznawczych i afektywnych zarazem) i reprezentatywnej schematyzacji, również indywidualnej (Piaget 2006: 74).

Około drugiego roku życia u dzieci pojawia się myślenie animistyczne, które polega na przypisywaniu przedmiotom cech istot żywych. W trzecim roku życia w myśleniu zaczyna dominować personifikacja, która rozwija się aż do piątego roku życia dziecka, kiedy to osiąga szczytowy moment. Wraz z myśleniem animistycznym pojawiają się zabawy fikcyjne i tematyczne. Zabawy odtwórcze czyli „odroczone naśladownictwo” to wykorzystanie przez dziecko jego własnego doświadczenia w sferze percepcji i tworzenie wyobrażeń i reprezentacji zjawisk istniejących w rzeczywistości. W zabawach odtwórczych obecne są elementy symboliczne (Piasecka 2010: 124). Jean Piaget pisał o naśladownictwie opóźnionym jako o naśladowaniu pod nieobecność modelu i podawał przykład zachowania swojej córki, która obserwowała koleżankę złośczącą się i tupiącą. W trakcie trwania zdarzenia nie naśladowała jej, ale po powrocie do domu odtwarzała jej gesty i zachowanie bez żadnej własnej złości (Piaget 2006: 76). Wkrótce zabawa odtwórcza zostaje zastąpiona zabawą twórczą. Dziecko wymyśla „własny świat”, który pełen jest niezwykłych przedmiotów, postaci, zdarzeń. Jest to czas, kiedy dzieci mają swoich fikcyjnych przyjaciół utożsamiających ich ulubione cechy fizyczne i cechy osobowości. Badania Wiesławy Limont wykazały, że posiadanie fikcyjnych przyjaciół jest cechą dzieci uzdolnionych literacko (Piasecka 2010: 124). Marzenia na jawie mają swoje źródło w zabawach w naśladowanie i udawanie. Można je zaobserwować u dzieci między drugim a siódmym-ósmym rokiem życia. Marzenie na jawie tym różni się od zabawy fikcyjnej, że ma charakter bardziej subiektywny, a role i postacie odgrywane przez dzieci w marzeniach są bardziej heroiczne niż w zabawach tematycznych. „Niewinne kłamstwa”, czyli zmyślanie, to forma aktywności twórczej ganiona przez rodziców i wychowawców. Ich apogeum przypada pomiędzy czwartym a piątym rokiem życia. Jest to forma złudnie podobna do zdolności literackich i naturalna i potrzebna faza w rozwoju dziecka. Zabranianie jej lub wypieranie jest szkodliwe dla dziecka. Humor dziecięcy to zdolność do dostrzegania i wytwarzania sytuacji komicznych. Typowe wytwory humoru dziecięcego: kalambury, zabawa słowna (przekręcenie znaczenia lub wymowy słów), karykaturalne rysunki zwierząt/ludzi, naśladowanie mowy, śpiewu, manier lub czynności ludzi/zwierząt, dowcipy, „błaznowanie”, przebieranie się. (Piasecka 2010: 124-125). Z doświadczenia i obserwacji lekcji w szkole biorącej udział w projekcie „Budząca się szkoła” widzimy, jak bardzo opierając się na rozwoju dziecka można fazy te wykorzystać twórczo w edukacji biorąc pod uwagę ciekawość młodego człowieka. Wszystkich zachowań/etapów rozwoju łatwo doszukać się można na lekcjach języka obcego, ponieważ bardzo często naśladowujemy jakąś postać, zakładamy elementy różnych strojów, wykorzystujemy na przykład różdżkę czy kapelusz. Humor w trakcie zajęć dopatrujemy się też na płaszczyźnie językowej. Wykorzysta-

nie humoru dziecięcego na lekcji, który powinien być środkiem, narzędziem, ale też celem do osiągnięcia autonomii (*L'humour est un excellent moyen, outil, support et but à atteindre dans cette route vers l'autonomie*) jest bardzo istotne i przybierać może dwie formy: jedną wykorzystującą zawartość tekstu (*le contenu du texte*), na przykład paradoks, karykatura, aluzja i drugą wykorzystującą znaczenie, grę słów (*le signifiant, le jeu des mots*), na przykład homoniemię, *mot-valise* (Jereczek-Lipińska 2007: 214-215). Zabawy konstrukcyjne, polegające na zagospodarowywaniu powierzchni płaskich i przestrzennych (malowanie, rysowanie, wydzieranie, budowanie konstrukcji z gotowych elementów, lepienie), wymagają od uczniów użycia wyobraźni i również są elementem lekcji języka obcego w klasach młodszych. Świetnie wpisuje się w schemat zabaw konstrukcyjnych tworzenie plakatów, map myśli, czy lapbooków, które będą opisane w ostatnim podrozdziale. Stefan Szuman dzieło rozwój dziecka na dwa okresy: wczesne dzieciństwo (3-7 lat), które cechuje swoboda i fantastyka wyobrażeniowa i drugie dzieciństwo (7-13 lat) – wyobraźnia staje się bardziej obiektywna i realna. Théodule-Armand Ribot zwraca uwagę, że istnieje faza pośrednia, tak zwana „wyobraźnia mieszana”, kiedy to fantazja traci dziecięcy charakter i staje się dojrzała. Istotnym jest przejście z pierwszego stadium cechującego się brakiem krytycyzmu, zupełną swobodą do drugiej fazy, gdzie obok wyobraźni występuje tendencja do racjonalizacji. Bardzo ważne jest, aby tę dziecięcość pielęgnować, gdyż jeśli wyobraźnia nie jest stymulowana, ulega atrofii (Piasecka 2010: 126). Stąd w pracy z dziećmi w klasach 1-3, które są w wieku przechodzenia właśnie fazy „wyobraźni mieszanej” tak ważna jest stymulacja wyobraźni, a lekcja języka obcego bogata jest w okazje do ćwiczenia i wykorzystywania fantazji, inwencji i naturalnej kreatywności dzieci.

Wyobraźnia w nauce, hemisferyczność mózgu i specjalizacje przypisywane półkulom mózgowym

Mózg ludzki posiada dwie półkule, a każda z nich zawiaduje odmiennymi rodzajami aktywności umysłu. Prawa półkula odpowiada za lewą połowę ciała oraz za funkcjonowanie lewego oka i ucha. Lewa półkula rządzi prawą częścią ciała, prawym okiem i uchem (Piasecka 2010: 52).

Tabela poniżej przedstawia poszczególne specjalizacje, za które odpowiedzialne są półkule mózgu. Wizualizacja, wyobraźnia i marzenia to aktywności przypisywane prawej półkuli.

Półkula lewa	Półkula prawa
– werbalizowanie	– wizualizacja i wyobrażenia
– myślenie logiczne i analityczne	– myślenie całościowe i holistyczne
– (analiza redukcyjna)	– intuicja
– przetwarzanie sekwencyjne	– funkcje wizualno-przestrzenne, muzyczno-tonalne
– odtwórczość	– twórczość, wglądy
– matematyczność (numery, liczby)	– emocjonalność i uduchowienie
– dosłowność	– metaforyczność
– racjonalizm	– marzenia (również senne)
– czasowość	– beczasowość
– nieciągłość, rozdzielność	– ciągłość

Tabela 1. Źródło: Piasecka 2010: 52.

Integrowanie półkul mózgowych

Żadna z półkul mózgowych nie jest przeznaczona, aby działać samodzielnie, dlatego tak ważna jest integracja, harmonijna współpraca obydwóch półkul, bo kiedy pracuje jedna, druga ma do wyboru albo współdziałać, albo wyłączyć i blokować interakcje (Piasecka 2010: 53).

Interesującą, ale również dyskusyjną, jeśli chodzi o badania potwierdzające jej efekty, jest metoda opracowana przez Paula Dennisona, amerykańskiego pedagoga. Jest to metoda oparta na kinezylogii, wykorzystująca różnorodne ćwiczenia ruchowe integrujące półkule mózgowe, wykonywanie naprzemiennych ćwiczeń ruchowych, aby pobudzić do myślenia i działania obydwie półkule. Odnośnie skuteczności, to z doświadczeń i obserwacji w projekcie „Budząca się szkoła” wynika, że inicjowanie prostych

ćwiczeń gimnastycznych przed dużym wysiłkiem umysłowym (na przykład sprawdzianem, trudnym zadaniem, wprowadzeniem nowego zagadnienia) pozwala na rozładowanie stresu, napięcia, jednocześnie powodując, że lekcje stają się bogatsze, spontaniczne, z elementami humoru. Może działać też tu efekt placebo. Rozgrzewamy się, jak przed ważnym meczem, czy zawodami, dodajemy sobie siły i pewności siebie.

Wyobraźnia jako siła konstrukcyjna

Bez wątpienia możemy stwierdzić, że wyobraźnia to potężna siła, która może kierować zachowaniem człowieka i determinować jego życie, jednak dopatrywać się można i pozytywnych, i negatywnych (przynajmniej z punktu widzenia pewnych systemów) skutków jej działania. Jeśli rozpa- trujemy dane pojęcie w kontekście szkoły, to bardzo ważne jest zwrócenie uwagi na różnego rodzaju kontakty międzyludzkie. Relacja uczeń – na- uczyciel jest wyjątkowa i to głównie od nas nauczycieli, zależy, jak będzie ona wyglądała. Wyobraźnia może stać się jednym spośród środków wykorzystywanych do jej budowania. Podczas intencjonalnego stymulowania wyobraźni nawiązujemy silne więzi emocjonalne (Górniewicz 1992: 86).

Praca wychowawcza z dziećmi w szkole i w domu rodzinnym polega między innymi na tym, aby ich potrzeby poznawcze i potrzeby twórcze zostały w pełni zaspokojone. Im bardziej dziecko interesuje się problemami otaczającego świata tym większej też wymaga stymulacji swojej wyobraźni (Górniewicz 1992: 86).

Bogata wyobraźnia, polot, bystrość umysłu to cechy dzieci o wysokiej inteligencji, ale jednocześnie właśnie te dzieci potrzebują stymulacji swojej inteligencji, stąd potrzeba wyzwań polegających na rozwiązywaniu problemów. Im trudniejsze i ciekawsze zagadnienia, tym bardziej interesujące i twórcze rozwiązania. Kiedy uczeń używa empatii, kreatywności i twórczości, zajęcia stają się atrakcyjniejsze poprzez fakt, że pobudzają chęci poznawcze. Wszystko to sprzyja nauce języków obcych, gdyż stymuluje pamięć tak potrzebną w twórczym, a nie automatycznym zapamiętywaniu słów, ich znaczeń oraz zasad gramatycznych, czyli tego wszystkiego, co składa się na dyskurs adekwatny do sytuacji.

Wyobraźnia jako siła destrukcyjna

O pozytywnych efektach wyobraźni wyrokować można wiele, ale interesującym i istotnym faktem jest to, że wyobraźnia może nieść też negatywne dla jej właściciela skutki.

Z reguły dzieci z bogatą wyobraźnią cechuje nadwrażliwość emocjonalna, często gwałtowne, nieoczekiwane reakcje emocjonalne, zmiany stanów samopoczucia, co ma związek z wysoko rozwiniętą empatią i umiejętnością przewidzenia skutków niektórych sytuacji. Dzieci te są uczuciowo bardzo związane ze światem przyrody i światem społecznym.

Dzieci obdarzone bogatą wyobraźnią często są rozkojarzone. Jeśli coś zajmuje ich myśli, nie potrafią skupić uwagi na innym zadaniu. Cechuje je nadmierna ciekawość świata, a więc eksperymentują, chcą poznać natychmiast odpowiedzi na nurtujące ich tematy, nie dotyczące zupełnie tematu lekcji, stawiają dziwne, drażliwe pytania, niekiedy przez dorosłych mogące być postrzegane jako wścibskie. Ponadto, zaciekawione jakąś sprawą, mogą oddalić się od grupy czy opiekuna, co może prowadzić do niebezpiecznych sytuacji. Dzieci obdarzone bujną wyobraźnią są zainteresowane różnymi przedmiotami, również tymi należącymi do innych ludzi, co może skutkować nieporozumieniami i nieprzyjemnościami (Górniewicz 1992: 80-84). Interesującym zjawiskiem są „fake fantasies”. Często mylimy prawdziwe wytwory wyobraźni dziecięcej z pokazywaniem przez dziecko tego, czego oczekujemy.

Tak samo ważne jak samo fantazjowanie jest wyzbycie się tendencji do tego, aby zmuszać dziecko do fantazjowania. Bardzo obrazująca może być w tym przypadku scena w przedszkolu lub szkole podstawowej, kiedy to nauczyciel gra na instrumencie i prosi dzieci, aby były na przykład płatkami śniegu, drzewami czy ptakami. Dzieci szybko się uczą, że jeśli są proszone o pokazanie płatków śniegu, podnoszą ręce do góry i pływają po sali. Musimy zdawać sobie sprawę, że to wcale nie musi (i w większości przypadków pewnie nie jest) ich prawdziwe i osobiste wyobrażenie na ten temat. Co więcej, nie możemy w takim razie nazwać takiej sytuacji fantazjowaniem, a raczej odtwarzaniem tego, czego się od nich oczekuje, myśląc przy tym, że sprawia im to wielką radość (Holt 1968: 259)¹.

¹ Przekład własny za: „As important as fantasizing may be for children, we can't make them do it on demand, and we risk doing them a serious injury when we try. [...] I now understand more clearly a scene that is very common in preschool and early elementary grades. While an adult plays a piano or guitar, the children are invited, i.e. told, to pretend that they are trees or birds or snowflakes or wildflowers or whatever. Children quickly learn that when someone says, 'Be a snowflake,' it is their cue to wave their arms and whirl and jump about the room. [...] But we must not fool ourselves that they are really fantasizing. They are only doing what they know the adults want them to do, pretending to imagine what the adults want them to imagine, and pretending all the while that they are enjoying it”.

Wyobrażenia pedagogiczna

W dydaktyce występuje termin odnoszący się do kompetencji związanych z wyobraźnią nauczycieli i wychowawców. Jest to „wyobrażenia pedagogiczna”.

Oznacza się nim taką dyspozycję nauczycieli i rodziców, dzięki której mogą oni przewidzieć skutki podejmowanych przez siebie działań. [...] Wyobrażenia pedagogiczna ujawnia się już w momencie formułowania celów wychowawczych a potem także w procesie dobierania metod i środków ich realizacji (Górniewicz 1992: 95).

Autorki artykułu, chcąc iść o krok dalej i z „wyobraźnią pedagogiczną” połączyć wszystko to, co wypowiada do uczniów nauczyciel, czyli tak zwane „techniki klasowe” (*les techniques de classe*), do których zaliczamy wyjaśnianie (*l'explication*), polecenia (*les consignes*) i ocenianie – ewaluację (*la correction – l'évaluation*; Jereczek-Lipińska 2007: 82). Zaczniemy od wyjaśniania nieznanymi słów. Najpierw warto jest dać szansę uczniowi odniesienia się do własnej wiedzy i doświadczenia lub intuicji; może on wówczas nadać sensu poprzez wyobrażenie sobie znaczenia słowa. Dlatego ważna jest cisza, której nauczyciele tak się boją. A to właśnie ona pozwala uczniowi myśleć i szukać prawidłowej odpowiedzi. Jeśli uczniom nie uda się odnaleźć sensu słowa, nauczyciel może im pomóc w dedukcji używając danego pojęcia w kontekście, w sytuacji, może stworzyć zagadkę. Właśnie w tym momencie działa wyobrażenia nauczyciela, bo to od barwności, jasności i oryginalności przykładów zależy efekt jego działania (Jereczek-Lipińska & Paszek: w druku). Jeśli te dwie możliwości nie zadziałają, nauczyciel może odwołać się do synonimii, antonimii, parafrazy, użycia metajęzyka, rysunku, gestu lub innych form wyjaśnień (Jereczek-Lipińska 2007: 82). Kolejnym wyzwaniem dla wyobraźni nauczyciela jest wyjaśnianie zagadnień gramatycznych. Najłatwiejszą metodą, niestety przy tym również najmniej efektywną i kreatywną, jest podanie reguły, wyjaśnienie form i przytoczenie wyjątków. Podczas wyjaśniania gramatyki ważne jest to, aby „pokazać uczniom to, co na pierwszy rzut oka niewidoczne, używając przy tym narzędzi poznawczych/kognitywnych dyskursu, by zilustrować możliwości wykorzystania struktury w języku i pomóc uczniom powiązać elementy nowe z wiadomościami już nabytymi [*Rendre visible ce qui ne l'est pas au premier abord, par les outils cognitifs dans le discours, en illustrant le fonctionnement langagier et discursif d'une forme verbale donnée*]” (Jereczek-Lipińska 2007: 83). Formułowanie poleceń to kolejna z technik klasowych. Sposób, w jaki wprowadzimy i wytłumaczymy ćwiczenie, jest bardzo ważny, gdyż od tego zależy późniejsze zaangażowanie uczniów i powodzenie w realizacji zadania. Polecenie powinno być jasne, mieć pozytywny wydźwięk, wprowadzać dynamikę i angażować w pracę również nauczyciela,

dlatego zamiast mówić „zróbcie” (*faites*) powinno używać się formy „zróbmmy” (*faisons*; Jereczek-Lipińska 2007: 84). Dodatkowo, kiedy polecenie wymyślone przez nauczyciela zawiera element oryginalności i wprowadza uczniów w pozytywne zaskoczenie, motywacja do nauki rośnie. Ciekawym sposobem pracy z uczniami nieco starszymi jest metoda „odwróconej lekcji”. Jego istotę stanowi zaskakiwanie uczniów zadaniem domowym, które nie dotyczy materiału omówionego na lekcji (jak to zazwyczaj ma miejsce), ale ma związek z następną lekcją, ma być przygotowaniem się do niej. Może to być na przykład obejrzenie filmiku, wysłuchanie piosenki, przeczytanie fragmentu tekstu. Jest to interesująca metoda, gdyż tutaj uczeń sam musi pomyśleć, połączyć pewne elementy, dzięki czemu ma szansę stać się pewnego rodzaju ekspertem w danym temacie czy zagadnieniu. Ostatnią z technik klasowych jest ocenianie – ewaluacja. To chyba najtrudniejsze zadanie nauczyciela, gdyż wymaga od niego wyczucia, delikatności, ale również musi być skuteczne i dawać uczniom możliwość i wskazówki do dalszej pracy, rozwoju. Należy od razu podkreślić, że rolą nauczyciela nie jest poprawianie błędów, a sygnalizowanie ich obecności. Błędy i pomyłki są czymś normalnym i nie powinny nas martwić, a wręcz przeciwnie, są one dowodem na to, że uczeń zdobywa autonomię w posługiwaniu się językiem, nie boi się, próbuje, tworzy własne wypowiedzi (Jereczek-Lipińska & Paszek: w druku). Interesującymi metodami ewaluacji są te rekomendowane przez neurodydaktyków. Można w tym miejscu przytoczyć metodę „zielonego ołówka”, która polega na tym, by nie zaznaczać na czerwono błędów, a podkreślać na zielono to, co uczeń zrobił dobrze. Jest to metoda, która utrwała to, co jest dobre i buduje wysoką samoocenę ucznia. Kolejnym sposobem może być „ocena koleżeńska”. Czytając prace innych, uczymy się nowego, poznajemy różny od naszego punkt widzenia, zwracamy uwagę na odmienne problemy i w podpunktach wypisujemy mocne i słabe (według sprawdzającego) strony pracy. Następnie autor pracy może, lecz nie musi, wykorzystać wskazówki kolegi lub koleżanki i nanieść poprawki. Ostatnią metodą jest „ocenianie kształtujące”, będące odejściem od tradycyjnej oceny wyrażonej w postaci cyfry lub litery i sprowadzające się do opisu mocnych i słabych stron ucznia oraz, co najistotniejsze, zawierające wskazówki do dalszej pracy. Interakcje werbalne, które mają miejsce w klasie, nadają lekcji rytm i mają wpływ na efekty pracy uczniów. Jest to pole do popisu zarówno dla wyobraźni nauczyciela, jak i ucznia. Co więcej, dzieci uczą się przez naśladownictwo, dlatego im bardziej kreatywny jest nauczyciel, tym bardziej kreatywni są jego uczniowie (Jereczek-Lipińska & Paszek: w druku).

Metodologia badań

W tej części artykułu zaprezentowane zostaną metody badawcze wykorzystane do zbadania pojęcia wyobraźni u dziecka, rozumianego jako ucznia na lekcji języka obcego. Pierwszą z nich jest ankieta przeprowadzona wśród nauczycieli, a drugą obserwacja zajęć języka obcego w szkole podstawowej biorącej udział w innowacyjnym projekcie.

Częściowe wyniki ankiet przeprowadzonych wśród nauczycieli

Celem ankiety było zbadanie, jak nauczyciele postrzegają wyobraźnię ucznia na lekcji; czy uważają, że pomaga ona, czy przeszkadza w nauce. Badaniu zostali poddani nauczyciele języka angielskiego lub francuskiego jako obcego pracujący na terenie Trójmiasta. Do najważniejszych wniosków można zaliczyć to, że nauczyciele różnie postrzegają wyobraźnię ucznia na lekcji języka obcego (przykłady były bardzo różnorodne), jednak większość uważa, że pomaga ona w nauce i powinna być i jest stymulowana na lekcjach języka obcego. Według większości ankietowanych uczeń obdarzony wyobraźnią to taki, który jest przede wszystkim aktywny, który nie boi się wypowiadać, dyskutować. Wielu nauczycieli łączyło wyobraźnię ucznia z kreatywnością. Zapytani o definicję lekcji kreatywnej odpowiadali, że są to zajęcia, które pobudzają do pracy wyobraźnię ucznia, pozwalają na improwizację zarówno ze strony ucznia, jak i nauczyciela oraz w trakcie których wykorzystuje się różnorodne metody i narzędzia pracy. Wszyscy ankietowani nauczyciele odpowiedzieli, że ich lekcje są kreatywne i pobudzają wyobraźnię uczniów. Poniższy diagram ilustruje odpowiedzi nauczycieli na pytanie dotyczące użyteczności kreatywności i wyobraźni na lekcjach języka obcego. Nikt nie odpowiedział negatywnie.

Źródło: wykres własny autorek

Wyniki ankiet udowadniają tezę, że wyobraźnia jest rozumiana zawsze jako pojęcie pozytywne, a pobudzanie jej na lekcjach jest zawsze ich wartością dodaną.

Obserwacja

Celem badania było skonfrontowanie wyników ankiety z rzeczywistością, a obserwacja była prowadzona w Szkole Podstawowej w Pogórze, biorącej udział w ogólnopolskim projekcie „Budząca się szkoła”, opartym na założeniach neurodydaktyki². Jest to wyjątkowa szkoła, gdzie nie ma dzwonek, gdzie nie używa się czerwonego długopisu do poprawiania błędów uczniów, gdzie to głównie uczniowie są autorami pomocy dydaktycznych, z których korzystają na lekcji. Jeśli chodzi o wnioski z obserwacji, to można stwierdzić, że w klasach młodszych (I-III) wyobraźnia uczniów jest obecna i wykorzystywana na lekcjach języka obcego, przy czym im uczniowie starsi, tym wyobraźni na lekcjach jest mniej. Przyczyna takiego zachowania jest zatem problemem otwartym i wartym zbadania³. Ważną rolę w procesie edukacji odgrywa tak zwana wyobraźnia pedagogiczna⁴, czyli ta, którą wykazuje się nauczyciel. To właśnie od niego zależy, jakie narzędzia wykorzysta, jak poprowadzi ucznia. Co więcej, im bardziej kreatywny był nauczyciel w doborze różnorodnych sposobów nauczania, tym bardziej kreatywni w odpowiedziach byli uczniowie, a lekcje w dużym stopniu wykorzystujące/pobudzające wyobraźnię uczniów były dla nich atrakcyjne.

Przykłady wykorzystywania wyobraźni dziecka na lekcjach języka obcego

Wyobraźnię uczniów możemy pobudzać na wiele sposobów, co więcej sformułować można tezę, że nawet lekcje prowadzone w tradycyjny i nieatrakcyjny sposób potrafią prowadzić do pewnych form wyrażania swojej inwencji twórczej. Podkreślić należy rolę podejścia osobistego i kreatywnego w zdo-

² O projekcie i szkołach biorących w nim udział w można dowiedzieć się więcej na stronie internetowej <http://www.budzaciaszkoła.pl/>.

³ Ciekawostką jest, że nauczyciele zapytani, dlaczego tak się dzieje zaznaczali, że w starszych klasach „nie ma czasu na wyobraźnię”.

⁴ Józef Górniewicz przez ten termin rozumie „dyspozycję nauczycieli i rodziców, dzięki której mogą oni przewidywać skutki podejmowanych przez siebie działań. [...] Wyobraźnia pedagogiczna ujawnia się już w momencie formułowania celów wychowawczych, a potem także w procesie doboru metod i środków ich realizacji” (Górniewicz 1992: 95).

bywaniu postawy autonomicznej i refleksyjnej w komunikowaniu się w danym języku (Wilczyńska 2008: 14). Zgodnie z przekonaniem, że lekcje wyzwalające wyobraźnię u ucznia pozwalają mu rozwijać jego autonomiczność w posługiwaniu się językiem proponujemy przykłady ćwiczeń wykorzystujących wyobraźnię ucznia na lekcji języka obcego. Proponowane aktywności można podzielić na formy dłuższe, mogące czasowo zajmować całą jednostkę lekcyjną i na formy krótsze, będące jedynie (stałym lub wykorzystywanym okazjonalnie) elementem zajęć.

Formy dłuższe

Jedną z form pracy jest tworzenie historii. Ćwiczenie można wprowadzić i prowadzić na wiele sposobów. Autorki artykułu sugerują wykorzystać maskotkę/pacynkę; jest ona często dołączana do kursu, stanowiąc jednego z bohaterów podręcznika, choć może to też być postać zupełnie dzieciom nieznana, co wprowadzi element zaskoczenia i nowości. W wypadku lekcji prowadzonych na pierwszym poziomie kształcenia, (których dotyczą niniejsze rozważania), nauczyciel będzie pomagał dzieciom układać historię. Jako swego rodzaju przewodnik i strażnik, pilnuje, aby zachować wątek historii i uzyskać zamierzony wcześniej cel, na przykład poprzez wykorzystanie konkretnych słów czy konstrukcji. Kolejnym pomysłem jest wykorzystanie kart obrazkowych, które również są częścią wyposażenia nauczyciela. Należy wybrać kilka kart przedstawiających różne pojęcia i pozwolić zadziałać wyobraźni dzieci. Oczywiście, na tym etapie uczniowie mogą mieć problemy z tworzeniem poprawnych zdań, jednak nauczyciel może pomagać, naprowadzać, dawać przykłady innego wykorzystania danego słowa. W tworzeniu fabuły przydatne mogą być kostki „story cubes”. Jest to kilka różnych kostek, na których ścianach zamiast oczek widnieją symboliczne, proste obrazki przedstawiające rzecz lub czynność. Zadaniem biorących udział w zabawie jest rzucenie kostkami i ułożenie historii, która połączy wszystkie wyrzucone obrazki w całość. Świetnie w tym zadaniu sprawdza się praca w grupach, która pozwala na wykorzystanie techniki burzy mózgów podczas wymyślania fabuły. Na lekcjach języka obcego często wykorzystuje się piosenki. Najczęściej nauczyciele drukują tekst, włączają piosenkę i proszą uczniów o wypełnianie tekstu z lukami. Autorki tekstu proponują wykorzystanie piosenki jako całości, czyli słuchania i interpretowania nie tylko tekstu, ale również melodii. Na początku należy włączyć uczniom nagranie instrumentalne, bez słów i poprosić, by zamknęli oczy i wyobrazili sobie, o czym może być piosenka. Następnie uczniowie mogą wykonać wspólnie mapę myśli, zebrać wszystkie pomysły, słówka w języku obcym, które nasunęły się na myśl uczniom. Ważne jest, by zaznaczyć, że nie ma złych odpowiedzi, bo każdy

może mieć inne skojarzenia i na bazie danej melodii zbudować zupełnie inną historię. Ciekawe zawsze jest, ile różnych obrazów w myślach uczniów wzbudzi dany utwór. Po takim wstępie możemy wykorzystać słowa piosenki jako tekst autentyczny, zająć się jego bogactwem lingwistycznym. Warta polecenia dla osób uczących się języka obcego, jest strona Lyricstraining.com, gdzie online można wypełniać luki w tekście oglądając przy tym teledyski i dobrze się bawiąc (to propozycja dla nieco starszych uczniów, gdyż niezbędna jest tutaj umiejętność pisania słów w języku obcym w dość szybkim tempie). Kolejnym sposobem wykorzystania wyobraźni ucznia na lekcji jest tworzenie *lapbooków*, z języka angielskiego „lap” – „kolano”, „book” – „książka”, czyli w wolnym tłumaczeniu książka na kolanach. Jest to forma otwieranego plakatu, która zawiera różnego rodzaju kieszonki, koperty, składane kartki, na których można zapisać informacje lub coś do nich schować (małe karteczki, zdjęcia, a nawet własnoręcznie zrobione na słomkach lub patyczkach kukiełki). Jest to forma pracy bardzo angażująca ucznia. Nauczyciel podaje temat, na przykład „My favourite animal”, „My favourite book”, „Four seasons”, „Christmas”, a uczniowie planują swoją pracę, szukają informacji, wykorzystują szablony „okienek”, wycinają je i zamieszczają na nich lub w nich informacje. Zadanie to wspaniale pobudza wyobraźnię ucznia oraz motywuje go do działania i skupienia uwagi, co owocuje szybkim zapamiętywaniem informacji i utrwalaniem informacji już nabytych, a jego efekty pokazują, że nie tylko metody wykorzystujące nowoczesną technologię, ale również te analogowe, wymagające kolorowego papieru, nożyczek, kleju i pisaków, świetnie angażują i interesują uczniów.

Formy krótsze

Ćwiczenia pobudzające wyobraźnię uczniów mogą stanowić element lekcji, mieć formę rozgrzewki językowej, czy być wykorzystane do powtórzenia wiadomości, ale również stają się przydatne przy wprowadzaniu nowych pojęć. Tak może być w przypadku wykorzystania różdżki, kiedy to młodszymi uczniom musimy wyjaśnić funkcjonowanie na przykład pewnych form gramatycznych i ich skrótów, takich jak: „I have got” – „I’ve got”, „I am – I’m”. „Czarowanie” pobudza dziecięcą fantazję i dzięki temu są w stanie zrozumieć, a może na tym etapie nie tyle zrozumieć, co przyjąć do wiadomości, uwierzyć nauczycielowi i zacząć stosować pewne konstrukcje nie do końca dla nich zrozumiałe, bo abstrakcyjne. Kolejną zabawą, którą dzieci uwielbiają, jest „magic box” – tajemnicze pudełko, które kryje w sobie rzecz lub kartę obrazkową przedstawiającą jakieś pojęcie. Można do tej zabawy użyć piosenki *Magic box, magic box, what’s inside my magic box?* Zadaniem uczniów jest zgadywanie, co kryje magiczne pudełko. Można pudełkiem potrząsać, aby rzecz wydawa-

ła dźwięk, możemy dawać podpowiedzi dotyczące koloru rzeczy, jej wielkości, zastosowania. Jest to świetna zabawa pobudzająca wyobraźnię dzieci. Kolejnym ćwiczeniem jest zabawa z brzmieniem słowa. Założmy, że dzieci nie znają danego słowa, a my chcemy je wprowadzić i wypowiadając je, prosimy o podawanie skojarzeń, jakie budzi w nich jego „melodia”. Dzieci cechuje wyjątkowa kreatywność i to ćwiczenie również daje bardzo pozytywne, czasem zaskakujące efekty. Dzieci uwielbiają wcielać się w role, dlatego warto proponować im odgrywanie scenek. Można wykorzystać do zabawy elementy stroju, które pozwolą dzieciom wczuć się w odgrywane postaci. Można poprosić o odegranie scenek, które omawialiśmy na lekcji, ale możemy też zaproponować zmianę zachowania, cechy charakteru, stanu; na przykład z głodnego krokodyla, który występował w podręczniku, dziecko ma stać się krokodylem z bolącym brzuchem. Możliwości jest wiele, a dziecięca wyobraźnia na pewno je wykorzysta. Następną propozycją są gry słowne. Można zacząć lekcję od pytania „O czym myślę?”. Wprowadza to element zaskoczenia, pobudza dzieci do myślenia, ale również do współdziałania. W zabawy słowne świetnie wpisują się rymy – możemy poprosić dzieci o odnalezienie jak największej liczby rymów do danego słowa. Kolejną zabawą jest wymienienie wszystkich znanych słów w języku obcym rozpoczynających się na daną literę. Ćwiczeń jest wiele i to w dużej mierze zależy również od kreatywności nauczyciela jak i kiedy je wykorzysta, ponieważ kiedy prosimy ucznia, aby pracował ze swoją wyobraźnią, godzimy się na momenty nieprzewidywalne w lekcji i co za tym idzie, musimy „umieć improwizować, czyli pozwolić drugiemu działać. Nasza aktywność jest wówczas tylko reakcją na to, co się wydarzy [*Savoir improviser, c'est savoir laisser faire l'autre et tout ce qu'on fait n'est qu'une réaction par rapport à ce qui se passe*]” (Jereczek-Lipińska 2007: 110).

Głównym celem nauczyciela języka obcego jest zapewnienie uczniom warunków sprzyjających spontanicznym wypowiedziom, inspirujących krytyczne myślenie i pozwalających dać upust uczniowskiej kreatywności. Wielu nauczycielom wiadome jest, że z im młodszym uczniem mamy do czynienia, tym większa będzie jego potrzeba wyrażania swojej wyobraźni, jednak należy podkreślić, że nie tylko najmłodsi uczniowie posiadają bogatą wyobraźnię, ale również ci starsi, których potencjał w tej dziedzinie często jest niewykorzystywany. Wraz z wiekiem dzieci zaczynają się wstydzić, pojawia się u nich lęk przed tworzeniem wypowiedzi w języku obcym. Te obawy warto przezwyciężać właśnie dzięki zadaniom maksymalnie angażującym wyobraźnię uczniów. Pokazujemy uczniom, że to co tworzą jest dobre i cenne, nawet jeśli zawiera błędy, bo wyobraźnia to podstawowy czynnik i składowa niezbędna w procesie edukacji w ogóle, a w nauczaniu/uczeniu się języków obcych w szczególności. Z kolei wyobraźnia nauczyciela pozwala na stworzenie ciekawych i rozwijających zajęć, które uwzględniają kreatywność uczniów co pozwoli im na twórcze uczenie się, a nie odtwórcze odtwarzanie abstrakcyjnych treści.

Źródła cytowań

- Budzaciaszko.pl/, online: <http://www.budzaciaszko.pl/>, [dostęp 15.04.2020].
- DEWEY, JOHN (1975), *Sztuka jako doświadczenie*, przekł. Andrzej Potocki, Iwona Wojnar, Wrocław: Ossolineum.
- DYMARA, BRONISŁAWA (2010), *Dziecko w świecie marzeń*, Kraków: Impuls.
- GÓRNIOWICZ, JÓZEF (1992), *Rozwój i kształtowanie wyobraźni u dziecka*, Toruń: Wydawnictwo Naukowe „Praxis”.
- HOLT, JOHN (1968), *How Children Learn*, Londyn: Sir Isaac Pitman & Sons.
- JERECZEK-LIPIŃSKA, JOANNA, EMILIA PASZEK (w druku), ‘Un professeur créatif – un élève créatif ; comment la créativité influence le processus de l’enseignement/apprentissage des langues étrangères.’
- JERECZEK-LIPIŃSKA, JOANNA (2007), *Didactique des discours en français langue étrangère*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- LYRICSTRAINING.COM, online: <https://lyricstraining.com/>, [dostęp 15.04.2020].
- PIAGET, JEAN (2006), *Studia z psychologii dziecka*, Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN.
- PIASECKA, MAŁGORZATA (2010), *Fenomen wyobraźni w edukacji. Konteksty rozwoju dzieci*, Częstochowa: Wydawnictwo im. Stanisława Podobińskiego Akademii im. Jana Długosza.
- WILCZYŃSKA, WERONIKA (2008), ‘Autonomia a rozwijanie osobistej kompetencji komunikacyjnej’, *Języki Obce w Szkole*: 6, ss. 5-15.